

Posvojenje teže posvojive djece

Raguž, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:783872>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Dora Raguž

POSVOJENJE TEŽE POSVOJIVE DJECE

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Dora Raguž

POSVOJENJE TEŽE POSVOJIVE DJECE

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Koraljka Modić Stanke

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1.UVOD	1
2.SVRHA POSVOJENJA	3
3.OBILJEŽJA TEŽE POSVOJIVE DJECE.....	5
3.1.DJECA STARIJA OD 6 GODINA	5
3.2.DJECA PRIPADNICI ETNIČKIH MANJINA	6
3.3.DJECA KOJA IDU NA POSVOJENJE S BRAĆOM I SESTRAMA.....	8
3.4.DJECA S TEŠKOĆAMA.....	9
4.KARAKTERISTIKE POSVOJITELJA TEŽE POSVOJIVE DJECE.....	10
5.SOCIJALNA PODRŠKA POSVOJENJU.....	12
5.1. NEFORMALNA PODRŠKA POSVOJENJU.....	13
5.2. FORMALNA PODRŠKA POSVOJENJU	14
5.3. SOCIJALNA PODRŠKA POSVOJENJU U REPUBLICI HRVATSKOJ.....	16
6.ZAKLJUČAK.....	20
LITERATURA.....	21

Posvojenje teže posvojive djece

Sažetak: U ovom radu obrađena je tema posvojenja s naglaskom na posvojenje teže posvojive djece. Objasnjeno je tko su to teže posvojiva djeca kao i tko su to posvojitelji koji ih posvajaju. Također je objašnjena uloga socijalne podrške u posvojenju, a predstavljeni su neki od inozemnih programa formalne podrške posvojenju kao primjer dobre prakse. Na kraju je također predstavljena i socijalna podrška koja se trenutno pruža posvojiteljima u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: posvojenje, teže posvojiva djeca, potencijalni posvojitelji, socijalna podrška

Adoption of hard-to-place children

Summary: The subject of this paper is adoption, with an emphasis on adoption of hard-to-place children. It describes characteristics of hard-to-place children along with characteristics of (potential) adoptive parents interested in adopting them. The paper discusses the role of social support in adoption, and also presents some programs from abroad as examples of good practice. Finally, it presents examples of social support available to adoptive parents in Croatia.

Key words: adoption, hard-to-place children, potential adoptive parents, social support

Izjava o izvornosti rada

Ja, Dora Raguž (ime i prezime studenta/ice) pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: ___Dora Raguž_____

Datum:_____12.09.2022._____

1. UVOD

Postupak posvojenja predstavlja složeni proces zasnivanja obitelji u pravnom, psihološkom i socijalnom smislu (Brodzinsky i Pinderhughes, 2002; prema Zurak i Laklija, 2019). U pravnom smislu prema Obiteljskom zakonu (NN 103/15, 98/19) posvojenjem nastaje među posvojiteljem i njegovim srođnicima s jedne strane te posvojenikom i njegovim potomcima s druge strane neraskidiv odnos srodstva i sva prava i dužnosti koje iz toga proizlaze. Što se tiče psihološkog aspekta često dijete koje se posvaja ima iskustva zanemarivanja ili različitih trauma što rezultira emocionalnim, kognitivnim i/ili bihevioralnim posljedicama i posvojitelji ne znaju kako zadovoljiti njegove potrebe (Kralj, Modić Stanke i Topčić Rosenberg, 2014). U socijalnom smislu nastankom nove obitelji posvojitelji nerijetko nailaze na izazove koje proizlaze iz nerazumijevanja od strane obitelji, prijatelja i šire zajednice (Pavao, 2007; prema Zurak i Laklija, 2019).

Potencijalni posvojitelji se iz različitih razloga odlučuju na posvojenje. U Hrvatskoj su motivi posvojitelja slični onima u zapadnim zemljama (neplodnost, želja za većim brojem djece, namjera pomoći određenom djetetu) (Sladović - Franz, 2019). Kao što se može vidjeti iz nacionalnog istraživanja provedenog u Sjedinjenim Američkim Državama (McKlinton i sur., 2011) razlozi za posvojenje teže posvojive djece su u pravilu isti (želja da se djetetu pruži stalan dom, da se proširi obitelj i neplodnost), ali s drugačijim omjerima - koji u pravilu govore o više izraženim altruističnim motivima (potencijalnih) posvojitelja teže posvojive djece; vrijedi napomenuti da je u godini provođenja istraživanja u SAD-u više od 400 000 (39%) posvojene djece imalo različite zdravstvene teškoće koje ih svrstavaju u kategoriju teže posvojive djece – a brojka postaje još i veća kada se u obzir uzmu postoci drugih kategorija teže posvojive djece.

Izvješće o radu Pravobraniteljice za djecu iz 2020. godine pokazuje da je iz ustanova socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj koje se brinu o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi te godine posvojeno 29 djece od ukupno 97 tj. oko 30% djece koja su imala zadovoljene sve zakonske pretpostavke za posvajanje. U izvješću se navodi da su se među djecom koja su mogla biti posvojena nalazila i ona koja ne žele biti posvojena te djeca kojoj nije u interesu da budu posvojena iz različitih razloga primjerice zato što

su odgovarajuće zbrinuta kod nekoga od rodbine ili se radi o braći i sestrama koji se ne žele razdvajati, a nije bilo moguće pronaći potencijalne posvojitelje koji bih ih zajedno posvojili. Treba istaknuti i podatak da je velik broj djece koja su te godine imala zadovoljene pretpostavke za posvojenje bio u dobi u kojoj im je teže pronaći posvojitelje odnosno bili su stariji od 6 godina (Pravobraniteljica za djecu, 2021). Kada se uzme u obzir ukupan broj posvojene djece ($N = 136$) u odnosu na broj djece s ispunjenim pretpostavkama za posvojenje ($N = 399$) te broj potencijalnih posvojitelja upisanih u Registar ($N = 1038$) iste godine (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2021), opaža se da u Republici Hrvatskoj postojeći disbalans između (manjeg) broja djece s ispunjenim pretpostavkama za posvojenje i (većeg) broja potencijalnih posvojitelja nije jedini glavni razlog relativno maloj brojci od stotinjak ostvarenih posvojenja godišnje. Zapravo ovaj neostvareni dio mogućih posvojenja često ima veze s tim da su na raspolaganju djeca koja imaju određene karakteristike zbog kojih je teško pronaći potencijalne posvojitelje koji bi se odlučili za njihovo posvojenje.

Velik broj djece provede dugo vremena u sustavu socijalne skrbi odnosno u ustanovama za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Razlozi za to su prekasno postupanje sustava socijalne skrbi, koji ne prepoznaje pravodobno zanemarujuće ponašanje bioloških roditelja i njihov nedovoljan kapacitet za ponovno preuzimanje skrbi o djetetu nakon što je izdvojeno iz obitelji, ali i u višegodišnjem sudskom postupku oduzimanja roditeljske skrbi, iz čega je vidljivo da ovim sustavima nije prioritet zaštita najboljeg interesa djece (Pravobraniteljica za djecu, 2022). Dugotrajnosti postupka vodi do toga da djeca postaju teže posvojiva jer dolaze u dob stariju od 6 godina i stječu različite traume zbog toga što se dugo nalaze u sustavu socijalne skrbi.

U novije vrijeme učinjen je značajan pomak u osviještenosti potencijalnih posvojitelja da kod posvojenja trebaju prihvatiti prošlost djeteta koja može biti obilježena različitim traumatskim iskustvima, pa stoga posvojitelji trebaju želju za realizacijom posvojenja idealizirane slike savršenog djeteta zamijeniti sa spremnošću uvažavanja specifičnih potreba djeteta koje posvajaju (Rees i Selwyn, 2009; prema Sladović - Franz, 2019). Dokazana je povezanost između posvojiteljskih očekivanja i samog

ishoda posvojenja. Naime, što su očekivanja posvojitelja primjerenija, utjecaj posvojenja na obitelj je primjereniji (Reilly i Platz, 2003; prema Butorac, 2016).

Potencijalni posvojitelji ponekad iz neznanja i predrasuda odbijaju posvojiti dijete koje ima neku karakteristiku koja njima ne odgovara. Mnoga djeca koja imaju ispunjene pretpostavke za posvojenje ostaju u institucijama jer posvojitelji nisu zainteresirani za posvojenje djeteta koje je starije od 6 godina, ima braću i/ili sestre koji bi trebali biti posvojeni u istu obitelj, drugačije etničko podrijetlo (u RH to je uglavnom romsko podrijetlo) ili s teškoćama u razvoju ili problemima u ponašanju. Unatoč tome, ističu se određene skupine posvojitelja koji ipak odlučuju posvojiti dijete takvih karakteristika. Potencijalni posvojitelji pokazuju najviše fleksibilnosti u odnosu na posvojenje djece starije od 6 ili 7 godina, kao i za posvojenje više djece u međusobnom srodstvu ako za to imaju odgovarajuće životne uvjete, dok se pak najteže odlučuju na posvojenje djece sa zdravstvenim ili razvojnim poteškoćama te za djecu pripadnike drugačijih etničkih skupina, posebno romske manjine (Matković, Modić Stanke i Topčić – Rosenberg, 2016). U radu će biti objašnjene karakteristike tih posvojitelja kao i uloga socijalne podrške koja je iznimno važna u posvojenju općenito, pa prema tome i u posvojenju teže posvojive djece.

2. SVRHA POSVOJENJA

Prema Obiteljskom zakonu (NN, 103/15, 98/19) koji je na snazi u Republici Hrvatskoj posvojenje je poseban oblik obiteljsko – pravnog zbrinjavanja i zaštite djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Posvojenjem se stvara trajni odnos roditelja i djeteta. Obiteljski Zakon (NN, 103/15, 98/19) također ističe da se posvojenje može zasnovati samo ako je u skladu s dobrobiti djeteta, dakle u središtu procesa posvojenja je najbolji interes djeteta. Osim interesa djeteta, važno je da se ne zanemare prava i interesi potencijalnih posvojitelja kako uspješnost posvojenja ne bi bila ugrožena (Sladović – Franz, 2015). Posvojenje odražava ponajprije želju žene i muškarca da se nazivaju roditeljima, da budu roditelji, a ne da prije svega pomognu nezbrinutom djetetu. Poslije, u većini slučajeva, roditelji postaju paradigma nesebičnog davanja i ljubavi prema djetetu. Dakle, na razini pojedinačnih interesa, posvojenje mora odražavati i određenu razumnu količinu subjektivnog odnosa posvojitelja prema zasnivanju posvojenja u smislu uvažavanja njihovih želja i interesa (Hrabar, 2008).

Posvojenje djetetu omogućava odrastanje i odgoj u sigurnom obiteljskom okruženju kao i ljubav, prihvaćanje i privrženost, a posvojiteljima roditeljstvo. Različita znanstvena istraživanja potvrdila su da djeca iz sustava socijalne skrbi koja su posvojena imaju znatno bolji uspjeh nego djeca koja su odrastala u domovima ili udomiteljskim obiteljima kao i djeca koja su odrastala u biološkim obiteljima gdje se roditelji nisu brinuli za njih (Maleš i Grgec – Petroci, 2015). Dakle, u odnosu na ostale oblike zbrinjavanja djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi, posvojenje se smatra jednim od najpoželjnijih oblika dugoročne zaštite djece (Sladović – Franz, 2015).

Kako bi se povećale šanse za uspješno posvojenje, potencijalnim posvojiteljima daje se prilika da iskažu postoje li neke karakteristike djece koje bi im značajno otežale roditeljstvo – ne bi li se izbjeglo uparivanje takvih slučajeva. Sukladno Obiteljskom zakonu (NN, 103/15, 98/19) u Republici Hrvatskoj Centar za socijalnu skrb nadležan prema prebivalištu, odnosno boravištu djeteta među potencijalnim posvojiteljima koji su upisani u registar potencijalnih posvojitelja izabire one koji su najprikladniji za određeno dijete, uzimajući u obzir osobine i potrebe djeteta opisane u izvješću o djetetu i stručno mišljenje centra za socijalnu skrb o podobnosti i prikladnosti potencijalnih posvojitelja. Nakon toga potencijalni posvojitelji dobivaju obavijest o tome da je određeno dijete dostupno za posvojenje i imaju pravo odbiti posvojiti to dijete.

Čak dvije trećine djece koja idu na posvojenje u europskim zemljama dolazi iz sustava socijalne skrbi. To su uglavnom starija djeca ili novorođenčad za koju su roditelji odmah pri rođenju dali pristanak za posvojenje jer im ne mogu ili ne žele pružiti adekvatnu roditeljsku skrb (Sladović – Franz, 2015). Mnoga od te djece su u biološkim obiteljima živjela u vrlo lošim uvjetima i doživjela različita zlostavljanja ili zanemarivanje tako da za njih posvojenje na neki način predstavlja i „tretmansku opciju“ (Reese i Selwyn, 2009; prema Sladović – Franz, 2015). Velik broj djece ne bude nikada posvojen jer svojim osobinama nisu poželjni potencijalnim posvojiteljima. Često se tu radi o psihofizičkom stanju djeteta ili nekim drugim obilježjima koja ne zadovoljavaju očekivanja potencijalnih posvojitelja i zbog toga i ako uopće dođe do posvojenja dolazi do teškoća u ostvarivanju roditeljske uloge, pa i prekida posvojenja zbog nemogućnosti prilagodbe i suočavanja s izazovnim situacijama u posvojeničkoj obitelji (Sladović – Franz, 2015). U poglavlju koje slijedi bit će detaljnije opisane pojedine kategorije teže posvojive djece.

3. OBILJEŽJA TEŽE POSVOJIVE DJECE

Potencijalni posvojitelji imaju pravo odlučiti žele li posvojiti određeno dijete ili ne. S obzirom na to da na neki način mogu birati kakvo dijete (ne) žele, djeca određenih karakteristika koje potencijalni posvojitelji procjenjuju kao „manje poželjne“ često imaju puno manje vjerojatnosti da ikada budu posvojena. Takva djeca često se u literaturi nazivaju i teže posvojom djecom. Ovisno o zemlji i kulturi moguća su određena odstupanja od karakteristika djece koja pripadaju u kategoriju teže posvojive djece, no generalno gledano literatura je uglavnom kongruentna. U Sjedinjenim Američkim Državama na primjer u tu skupinu spadaju djeca koja imaju braću i sestre s kojima bi trebala biti zajedno posvojena, djeca starija od 6 godina, djeca pripadnici rasne ili etničke manjine (djeca latinoameričkog podrijetla, afroameričkog, djeca domorodačkog podrijetla), djeca s teškoćama u razvoju i djeca koja imaju emocionalne ili ponašajne poteškoće (Valdez i McNamara, 1994). U Republici Hrvatskoj situacija je slična; u skupinu teže posvojive djece uglavnom spadaju djeca starija od 6 godina, braća i sestre kojih ima više od dvoje, djeca pripadnici romske nacionalne manjine i djeca s razvojnim i/ili zdravstvenim poteškoćama. To su uglavnom najčešće skupine djece koja se ubrajaju među teže posvoju, no osim njih, u tu kategoriju spadaju i djeca koja su doživjela zlostavljanje ili zanemarivanje, HIV pozitivna djeca, djeca koja su u prenatalnom periodu bila izložena utjecaju alkohola ili droga kao i sva djeca za koju se može pretpostaviti da bi mogla imati probleme u budućnosti (Matković, Modić Stanke i Topčić – Rosenberg, 2016).

Razlozi koji potencijalne posvojitelje odbijaju od posvajanja teže posvojive djece su uglavnom strah od prevelikih zahtjeva i nemogućnosti nošenja s izazovima koji bi se mogli naći pred njima ako posvoje dijete određenih karakteristika (Bićanić, 2018). Smatraju da im je lakše posvojiti dijete koje nema te karakteristike i da će u tom slučaju lakše postići prilagodbu. Kao prva karakteristika koja djecu svrstava među teže posvoju je dob polaska u školu, odnosno dob starija od šest godina.

3.1. DJECA STARIJA OD 6 GODINA

Različita istraživanja koja su ispitivala spremnost potencijalnih posvojitelja na posvajanje djece određenih karakteristika, ističu uvijek isti podatak kada je dob djeteta u pitanju; većina potencijalnih posvojitelja nije spremna na posvajanje djeteta starijeg

od 6 godina (Matković, Modić Stanke i Topčić – Rosenberg, 2016), međutim, činjenica je da većinu djece iz sustava socijalne skrbi koja imaju ispunjene pravne uvjete za posvojenje čine djeca starija od 6 godina (Matković, Modić Stanke i Topčić – Rosenberg, 2016). To potvrđuju i podaci iz Republike Hrvatske, prema kojima najveći broj djece koja imaju ostvarene pretpostavke za posvojenje, a i dalje se nalaze u institucijama su djeca u dobi od 10 do 18 godina, za čije posvojenje nema interesa od strane potencijalnih posvojitelja ili je riječ o djeci koja ne žele biti posvojena (Petrović i Laklija, 2017). Ovi podatci pokazuju da je udio starije djece u ukupnom broju djece koja bi potencijalno mogla biti posvojena, prilično velik, što stavlja potencijalne posvojitelje u situaciju da su suočeni razmotriti posvojenje djeteta koje je starije od dobi koju su inicijalno očekivali/željeli ili se pomiriti s činjenicom da možda neće ostvariti posvojenje.

Postavlja se pitanje zašto potencijalni posvojitelji nisu skloni posvojenju starije djece. Neki od razloga su djetetova prošlost koja može biti izrazito traumatična, zatim posljedice koje na dijete ostavljaju različite promjene smještaja koje je doživjelo i općenito različiti strahovi koje potencijalni posvojitelji imaju u vezi posvajanja starijeg djeteta (Jurić, 2018). Posvojitelji se također boje i toga da s djetetom koje je starije neće moći izgraditi blizak odnos i nadoknaditi mu propušteno. Strahove potencijalnih posvojitelja u vezi posvajanja starije djece potvrđuje istraživanje Rosenthala i Groze (1994) u kojem se navodi da posvojiteljske obitelji sa starijom djecom imaju dulji period povezivanja i gradnje odnosa između posvojitelja i djeteta, kao i više prepreka i regresija u izgradnji bliskog odnosa. Zbog toga je potrebno kontinuirano pružati i posvojiteljima i djetetu stručnu pomoć i podršku kako bi se prevladali izazovi u izgradnji odnosa među njima. Važno je uzeti u obzir činjenicu da sama dob posvajanja djeteta ne determinira kako će se dijete prilagoditi novoj obitelji. Ono što se mora uzeti u obzir su individualne karakteristike svakog djeteta kako bi se mogli predvidjeti potencijalni rizici nakon posvajanja starijeg djeteta (Miller, Pérouse de Montclosb i Sorge, 2016).

3.2. DJECA PRIPADNICI ETNIČKIH MANJINA

U prošlosti se uglavnom inzistiralo na tome da se djeca i potencijalni posvojitelji uparaju na način da se djeca posvajaju u obitelji koje su iste kulture i nacionalnosti

kao i biološke obitelji iz kojih dolaze; smatralo se da će se time izbjeći rizici da posvojenje ne bude uspješno i da će se djeca bolje uklopiti u novu obitelj i sredinu (Wainwright i Ridley, 2012). No, longitudinalno istraživanje iz Velike Britanije dokazalo je da to nije nužno istina - djeca koja su posvojena u obitelji različite rase i nacionalnosti od njihove, nisu imala problema sa uklapanjem u obitelj i posvojenje je bilo prilično uspješno (Bagley, 1993).

Nacionalni i kulturni identitet su važni u životu svake osobe, pa tako i djeteta koje se posvaja, ali oni nisu jedne odrednice kada je riječ o tome hoće li posvojenje biti uspješno (Wainwright i Ridley, 2012). Kao i kod svakog posvojenja iznimno je važna kvalitetna priprema kako djeteta tako i posvojitelja. Velik je naglasak na procesu „uparivanja“ kao i na povezivanju djeteta s posvojiteljima. Osim toga u internacionalnim posvojenjima važno je i praćenje uspješnosti posvojenja nakon što je ono zasnovano, a to uključuje element educiranja zajednice i poticanje stvaranja podrške od strane zajednice. Posvojitelji često trebaju posebno usmjerenu podršku kako bi se lakše nosili s problemima koji mogu nastati zbog razlika između njih i djeteta i kako bi pomogli djeci da održe veze sa svojom tradicijom i kulturom (Cantwell, 2014).

Djeca koja se posvajaju internacionalno u potpuno drugu kulturu razlikuju se od djece koja se posvajaju unutar države u kojoj su rođena, ali od strane posvojitelja druge nacionalnosti. Većina internacionalno posvojene djece posvojena su kao novorođenčce ili jako mladi i zbog toga nemaju previše sjećanja na život prije posvojenja. Zbog toga nailaze na prepreke u gradnji vlastitog identiteta jer se osjećaju izgubljeni između kulture u kojoj odrastaju i kulture u kojoj su rođeni (Friedlander, 1999). Scherman i Harre (2008; prema Castle, Knight i Watters, 2011) u svom istraživanju internacionalnog posvojenja djece u rasno slične posvojiteljske obitelji ističu podatak da je identifikacija s kulturom rođenja povezana s brojem godina koje je dijete provelo kod posvojitelja tj. ako je dijete duže kod posvojitelja, slabije će se identificirati s kulturom u kojoj je rođen.

Kada je riječ o ovoj temi, u Republici Hrvatskoj se ističe pitanje posvojenja djece romske nacionalne manjine. Naime, veliki broj djece koja se nalaze u sustavu socijalne skrbi i koja mogu ići na posvojenje su romske nacionalnosti. U istraživanju Matković,

Modić Stanke i Topčić – Rosenberg (2016) manje od pola od ukupnog broja ispitanika (46, 4%) izjavilo je da bi bilo spremno posvojiti dijete romske etničke pripadnosti. U istom istraživanju potencijalni posvojitelji su naveli da razlozi zbog kojih ne žele posvojiti dijete romske pripadnosti su kulturološki jer se boje da će doživjeti probleme s integracijom, diskriminaciju i predrasude okoline. Od ukupnog broja ispitanika, čak njih 70% ne bi uopće razmotrilo opciju posvajanja djeteta romske nacionalnosti ni kada bi došlo do situacije u kojoj bi takvo dijete imalo sve ispunjene preduvjete za posvojenje (Matković, Modić Stanke i Topčić – Rosenberg, 2016). Problem neprihvatanja romske djece od strane potencijalnih posvojitelja odražava situaciju u hrvatskom društvu i indikator je potrebe za prevencijom diskriminacije romske nacionalne manjine kroz otvoreni dijalog i uključivanje u društvo.

Budući da je Republika Hrvatska potpisnica Haške konvencije o međunarodnom posvojenju, ona je jedna od zemalja iz koje se djeca mogu posvajati – međutim, unatoč tome, broj djece koju su iz Hrvatske posvojili strani državljani izrazito je malen jer stručnjaci smatraju da je za dijete bolje da ostane po mogućnosti u svojoj okolini (Kolarević, 2019; prema Laklija i Šagi, 2020). Ujedno, u Republici Hrvatskoj postoji određen (mali) broj djece drugačijeg etničkog porijekla, posvojenih od strane hrvatskih državljana. Podaci o broju djece stranog državljanstva koja su posvojena u Hrvatsku nisu dostupna u statističkim izvješćima Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (Laklija i Šagi, 2020) jer se međunarodna posvojenja ostvaruju drugačijim putem. Kao glavni razlog zbog kojeg se potencijalni posvojitelji odlučuju za međunarodno posvojenje jest dugo vrijeme čekanja na posvojenje djeteta unutar Hrvatske (Kruhoberec, 2016). Međutim, ta djeca u našem kontekstu ne odgovaraju kategoriji teže posvojive djece jer su posvojitelji izborom međunarodnog posvojenja svjesno „odabrali“ djecu različitog etničkog porijekla.

3.3. DJECA KOJA IDU NA POSVOJENJE S BRAĆOM I SESTRAMA

U situacijama kada se iz obitelji izdvoji dvoje ili više djece postavlja se pitanje kako organizirati posvojenje, a da se njihova međusobna povezanost ne naruši s obzirom da su ta djeca proživjela traumu odvajanja od roditelja ne bi ih se trebalo i međusobno razdvajati. Biološka braća i sestre ne bi se smjeli razdvajati u procesu posvojenja, osim ako je to nužno i iz opravdanih razloga. Ukoliko dođe do toga da se razdvoje, treba se

poduzeti sve kako bi ostali u kontaktu. Prema tome, važno je da budu posvojeni u obitelji koje će podržavati održavanje kontakata između braće i sestara ako je to u interesu djeteta (Grgec – Petroci, 2019).

Groza i suradnici (2003) navode da braća i sestre koji su pri posvojenju razdvojeni iskazuju više anksioznosti i depresivnosti za koje se vjeruje da su posljedica tugovanja zbog odvajanja jednih od drugih. Istraživanje Matković, Modić Stanke i Topčić Rosenberg (2016) pokazalo je da većina potencijalnih posvojitelja (82,5%) izražava spremnost na posvojenje do dvoje djece koja su u srodstvu. S tim da oni koji su inicijalno bili otvoreni za posvojenje dvoje djece pokazuju interes i za posvojenje trećeg, dok oni koji su inicijalno željeli posvojiti jedno, teže se odlučuju za posvojenje još jednog djeteta. Otegotne okolnosti koje ispitanici ističu su socioekonomski faktori i nedostatak životnog prostora što ukazuje na postojanje potrebe za sustavnim pružanjem podrške posvojiteljima u obliku financijske podrške, što bi (barem nekim potencijalnim posvojiteljima) moglo pomoći da se odluče za posvojenje više braće i sestara.

3.4. DJECA S TEŠKOĆAMA

Skupina djeca koja se ističe među teže posvojivom djecom po tome jer su ih potencijalni posvojitelji najmanje spremni posvojiti, su djeca s teškoćama u razvoju kao i djeca s teškoćama u ponašanju i učenju. Perry i Henry (2009) ističu da 50% djece u sustavu socijalne skrbi koja imaju sve pravne pretpostavke za posvojenje čine djeca sa sindromom Down i drugim intelektualnim teškoćama, cerebralnom paralizom, spinom bifidom i ostalim teškoćama kako tjelesnim tako i mentalnim. Prema istraživanju Matković, Modić Stanke i Topčić Rosenberg (2016) otprilike polovica ispitanika (50,90%) upisanih u Registar potencijalnih posvojitelja želi posvojiti isključivo zdravo dijete. Jako mali broj ispitanika (2,60%) otvoren je za posvojenje djece s umjerenim teškoćama, dok za djecu s težim teškoćama nitko nije zainteresiran. Razlozi koje ispitanike odbijaju od posvajanja djece s određenim teškoćama su strah da neće doći do pozitivnog ishoda, manjak informacija o određenom stanju te nedostatna podrška u zajednici.

Makar se može reći da posvojenja djece s teškoćama generalno imaju uspješan ishod, u nekim slučajevima zna doći do poteškoća i prekida posvojenja. Postotak neuspješnih

posvojenja za djecu s teškoćama iznosi 15%, što je više od općenitog prosjeka koji iznosi od 11 do 13% (Denby i sur, 2011; prema Good, 2016). Djeca s teškoćama u razvoju se nakon posvojenja u novoj obitelji često susreću s depresijom i strahom od napuštanja kao posljedicama ranijih gubitaka i nedostatne skrbi (Hussey, 2012; prema Good, 2016). Zato je bitno da posvojitelji budu spremni na to i educirani kako bi bili sposobni odgovoriti na ove izazove.

Osim izazova s kojima se susreću posvojena djeca, posvojitelji se također susreću s različitim izazovima u pružanju skrbi i odgoju djece s teškoćama. Doživljavaju stres, frustraciju, žaljenje, depresiju, pa čak i bijes, pri čemu se često se ustručavaju tražiti pomoć jer misle da je to znak neuspjeha (Good, 2016). Dakle, njima je u odnosu na posvojitelje djece bez teškoća potrebna dodatna stručna pomoć i podrška u cijelom procesu posvojenja kao i u periodu nakon posvojenja – a uvođenje sustavne podrške u tom smislu ne bi samo olakšalo proces prilagodbe na posvojenje nego i dugoročno smanjilo šanse za prekid posvojenja.

4. KARAKTERISTIKE POSVOJITELJA TEŽE POSVOJIVE DJECE

Unatoč oklijevanju jednog dijela potencijalnih posvojitelja da posvoje djecu koja po svojim karakteristikama pripadaju kategoriji teže posvojive djece, ipak se ona u određenom postotku posvajaju što znači da postoje posvojitelji koji su otvoreni za posvojenje djece takvih karakteristika. Primjerice podaci za Republiku Hrvatsku iz 2020. godine pokazuju da je te godine od ukupno 136 posvojene djece 13 djece imalo teškoće u razvoju, njih 46 su je bilo posvojeno s braćom i/ili sestrama, a čak 58 njih bilo je starije od 6 godina (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2021); treba napomenuti da statistike ne uzimaju u obzir kombinaciju različitih karakteristika teže posvojive djece (npr. starije djeteta s teškoćama koje je posvojeno s bratom i/ili sestrom) i navode široke kategorije (npr. dob od 6 do 10 godina) pa ne mogu govoriti o točnoj brojci/postotku teže posvojive djece nego samo sugerirati situaciju glede posvojenja pojedinih kategorija teže posvojive djece. Postavlja se pitanje kakva je motivacija (potencijalnih) posvojitelja za posvojenje teže posvojive djece i koje su općenito karakteristike tih posvojitelja.

Generalno postoje dvije skupine potencijalnih posvojitelja koji se odlučuju za posvojenje teže posvojive djece. Prva skupina su manje obrazovani i manje fokusirani na uspjeh i njihova motivacija je samo da posvoje dijete i ne zamaraju se time kakvo je to dijete odnosno ne smeta im što dijete ima neka obilježja koja će drugi posvojitelji smatrati možda manje poželjnima. Druga skupina su ambiciozni i visoko obrazovani posvojitelji kojima je glavna motivacija posvojenjem pomoći djetetu. Dakle, oni su educirani o ovom problemu i imaju želju posvojiti dijete za koje znaju da ima manje šanse biti posvojeno (Glidden, 1986; prema Perry i Henry, 2009). To su uglavnom mlađi ljudi koji imaju altruistične motive za posvojenjem teže posvojive djece (Kines, 1972).

Posvojitelji koji otvoreno iskazuju želju za posvojenjem djece s teškoćama su rijetki, ali postoje. Njihovi osobni motivi su raniji kontakt u privatnom ili profesionalnom životu s određenom teškoćom (Glidden, 1986; prema Perry i Henry, 2009). Iz istraživanja Lindh i sur. (2007) vidljivo je da osobe i obitelji koje posvajaju djecu sa sindromom Down, ali i drugim teškoćama, imaju već biološko dijete koje ima teškoće ili su posvojili već prije dijete sa sindromom Down ili drugim teškoćama. Dakle, oni su imali od prije pozitivna iskustva u osobnom kontaktu s osobama sa sindromom Down i vjeruju da su osobe sa sindromom Down važni članovi društva (Lindh i sur., 2007).

Obilježja posvojitelja djece koja su teže posvojiva mogu se općenito svrstati u socioekonomska obilježja i psihološka obilježja. Takvi posvojitelji imaju socioekonomske uvjete da prime u obitelj dijete koje će možda zahtijevati više resursa kako bi se prilagodilo. Uglavnom dolaze iz manjih sredina gdje stanuje malo ljudi što pogoduje lakšoj prilagodbi i uklapanju djeteta u sredinu (Lindh i sur, 2007). Radi se uglavnom o visoko obrazovanim parovima koji su u braku duže vremena (Glidden, 1990; prema Perry i Henry, 2009). Većina njih je prilagodljivija i fleksibilnija, religioznija, strpljivija, tolerantnija, više orijentirana djetetu i starija od onih koji se odlučuju za posvojenje djeteta koje nije teže posvojivo (Cowling, 2003; Glidden, 1990; sve prema Perry i Henry, 2009).

U zadnjem desetljeću liberalizacijom društva došlo je do promjena u profilu općenito ljudi koji posvajaju djecu, pa tako i djecu koja su teže posvojiva. Trend koji postoji je

da djecu koja prije nisu bila toliko poželjna za posvojenje sada posvajaju samci, homoseksualni parovi, parovi pripadnici etničkih manjina i parovi koji nisu vjenčani. Stariji parovi i osobe s invaliditetom su također posvojitelji u novije vrijeme (Denby, Alford i Ayala, 2011; prema Good, 2016). Ono što se ističe kod svih posvojitelja djece koja su teže posvojiva je da imaju zdrave motive za posvojenje i da je njihov glavni motiv zadovoljiti potrebe djeteta, a ne zadovoljiti vlastite emocionalne potrebe (Kines, 1972). Neovisno o tome tko je posvojitelj, svatko od njih treba kvalitetnu i dostupnu podršku kako bi se proces posvojenja olakšao i imao više izgleda da bude uspješan i za dijete i za posvojitelje.

5. SOCIJALNA PODRŠKA POSVOJENJU TEŽE POSVOJIVE DJECE

Posvojenje samo po sebi je veliki izazov za posvojitelje. Kada se radi o posvojenju teže posvojive djece taj izazov je još veći. Posvojitelji se nalaze pod velikim stresom i ono što im može pomoći u nošenju s njim je socijalna podrška. Socijalna podrška su načini na koje ljudi jedni drugima pružaju pomoć (Tracy i Whittaker, 1990; prema Proctor, Groza i Rosenthal, 2014). Osim pojma socijalne podrške važno je istaknuti i socijalnu mrežu. Socijalnu mrežu čini struktura interpersonalnih odnosa koja povezuje pojedince (Tracy i Whittaker, 1990; prema Proctor, Groza i Rosenthal, 2014). Postoje dva izvora socijalne podrške. Prvi je neformalni izvor i on se razvija spontano. Čine ga prijatelji, rodbina, susjedi, kolege s posla, školske kolege i druge osobe iz socijalne mreže. Drugi izvor je formalni kojeg pružaju različiti profesionalci poput socijalnih radnika, medicinskih radnika, pravnika i ostalih stručnjaka (Proctor, Groza i Rosenthal, 2014).

Posvojitelji teže posvojive djece često se susreću s nedostatkom socijalne podrške i time da budu prepušteni sami sebi da se nose sa stresom koji dolazi zbog posvojenja. U čak 15 – 30% slučajeva nakon posvojenja dolazi do depresije kod posvojitelja, s time da posvojitelji s depresivnim simptomima i manjkom socijalne podrške prije posvojenja imaju puno veću šansu da razviju depresiju nakon posvojenja (Fields i sur., 2010; Senecky, 2009; sve prema Miller, Pérouse de Montclosb i Sorge, 2016). Ovi podatci pokazuju povećanu potrebu za pružanjem psihološke podrške posvojiteljima koja bi im bila lako dostupna.

5.1. NEFORMALNA PODRŠKA POSVOJENJU

Neformalna podrška doprinosi boljoj prilagodbi stresnim događajima s kojima se obitelj suočava (Parke, 1986; prema Perry i Henry, 2009) i ukoliko ona nedostaje posvojitelji će se teže nositi s posvojenjem. Neki posvojitelji nakon posvojenja doživljavaju udaljavanje od rodbine (Moyer i Goldberg, 2015; prema Miller, Pérouse de Montclosb i Sorge, 2016). Posvojitelji djece koja imaju emocionalne ili ponašajne probleme kao i tjelesni invaliditet ističu nedostatak podrške u cijelom procesu posvojenja unatoč različitim uslugama koje su im pružene što govori da razina podrške koju dobivaju nije dovoljna (Proctor, Groza i Rosenthal, 2014).

Istraživanja također pokazuju da roditelji djece s intelektualnim teškoćama primaju puno manje neformalne podrške od roditelja djece koja nemaju nikakve teškoće (Perry i Henry, 2009). To se može protumačiti kao rezultat stigmatizacije obitelji jer imaju člana koji ima invaliditet. Rodbina može osjećati žaljenje zbog toga što dijete ima teškoće i zbog toga izbjegavati obitelj što vodi toga da obitelj postaje izmorena izazovima na koje nailazi u pružanju njege i odgoju djeteta s teškoćama i nema snage za održavanje veza sa rodbinom i prijateljima (Parke, 1986; prema Perry i Henry, 2009). Slična iskustva mogu doživjeti i posvojitelji djece s teškoćama. Okolina može ne imati razumijevanja za njihovu odluku da posvoje takvo dijete i zbog toga ih izbjegavati. Tome nerazumijevanju pridonose i mediji koji ih često portretiraju ili kao „heroje“ ili kao „očajne“ (Weistra i Luke, 2017). Roditelji često mogu osjećati da njihovi prijatelji i šira obitelj ne razumiju situaciju u kojoj se nalaze jer imaju dijete koje zahtijeva više brige i skrbi. Problemi s kojima se susreću su drukčiji od onih s kojima se inače susreću njihovi dotadašnji pružatelji neformalne socijalne podrške.

Kako bi se lakše nosili s osjećajima marginalizacije i izolacije posvojitelji teže posvojive djece trebali bi pronaći osobe koje se nalaze u sličnoj situaciji i koje ih razumiju kako bi jedni drugima pružali podršku (Weiss, 1975; prema Proctor, Groza i Rosenthal, 2014). Ono što u takvim situacijama pomaže posvojiteljima su grupe podrške u kojima se okupljaju i razmjenjuju međusobna iskustva. Posvojiteljima teže posvojive djece, kao što su djeca s teškoćama u razvoju, potrebna je emocionalna potpora ljudi koji ih razumiju kako bi se lakše nosili sa stresom, a to dobivaju kroz grupe podrške u kojima se druže s drugim posvojiteljima (Black, 2021). Iako je svako

posvojenje priča za sebe, većina posvojitelja može se međusobno poistovjetiti kada je riječ o iskustvu posvojenja djeteta. Solidarnost je u ovakvim situacijama od velike pomoći (Adoption Network, 2022). U današnje vrijeme postoje i online grupe podrške tako da svi posvojitelji mogu imati pristup bez obzira gdje je nalazili (Adoption & Beyond, 2022).

5.2. FORMALNA PODRŠKA POSVOJENJU

Posvojenje, baš kao i biološko roditeljstvo, nosi sa sobom velike promjene u dinamici bračnih i obiteljskih odnosa, a često dolazi do nesnalaženja roditelja u roditeljskoj ulozi, preispitivanja vlastitih roditeljskih kompetencija te specifičnih reakcija okoline, koje često u sebi sadrže netočne predrasude o posvojenju (Kokorić i Birovljević, 2015). Kako bi im se na neki način pomoglo i omogućilo da taj proces bude što bezbolniji i jednostavniji, važno je da dobiju, osim neformalne podrške okoline, i formalnu podršku stručnjaka. Osim pružanja profesionalne podrške tijekom procesa posvojenja, trebalo bi omogućiti da podrška i nakon posvojenja bude jednako dostupna. Posvojenjem ne prestaju izazovi za novoosnovanu obitelj, već baš suprotno od toga, mnogi izazovi tek dolaze. Socijalne usluge i podrška posvojiteljskim obiteljima najpotrebnije su u razdobljima razvojnih promjena djeteta. Osiguravanjem dostupnosti posvojenju prilagođenih zdravstvenih usluga u području mentalnog zdravlja i ponašanja (primjerice savjetovanje, psihoterapija, grupe podrške itd.), kao i osiguravanjem materijalnih potpora nakon što je dijete posvojeno, pomaže se boljoj prilagodbi obitelji, prevenira različite ozbiljne poteškoće i promovira uspješno razrješenje izazova koji se pojavljuju s vremenom (Waid i Alewine, 2018).

Važan element u svakom posvojenju čine stručnjaci. Stručnjaci su uključeni u proces posvojenja od samog njegovog početka. Proces koji prethodi posvojenju je poprilično dug i rigorozan i uključuje kućne posjete, sastanke i informiranje od strane stručnjaka (Sar, 2000). Odnos između stručnjaka, poput socijalnih radnika, i posvojitelja se odražava na odnos koji će imati posvojitelji s djetetom. Na primjer, kada roditelji posvojene djece koja su teže posvojiva imaju negativna iskustva sa sustavom socijalne skrbi to će se odraziti na način da će i odnos djeteta i posvojitelja biti lošiji (Groze, 1996; prema Schweiger i O'Brien, 2005). Frustracija i nezadovoljstvo koje posvojitelji doživljavaju zbog ponekad kompliciranog sustava socijalne skrbi s kojim se susreću

može iscrpiti njihove emocionalne resurse, smanjiti njihovo zadovoljstvo procesom posvojenja i prijeći u negativan odnos prema djetetu (Schweiger i O' Brien, 2005).

Osim podrške stručnjaka prije zasnivanja posvojenja postoji i formalna podrška nakon posvojenja. U svijetu postoje različiti profesionalni programi podrške koji se pružaju nakon posvojenja posvojiteljskoj obitelji kako bi se posvojitelji i dijete lakše povezali i kako bi se smanjila vjerojatnost da dođe do prekida posvojenja. Jedan od takvih primjera dobre prakse pružanja podrške posvojiteljskim obiteljima dolazi iz Kanade, gdje se posvojiteljima i djeci nude različite usluge koje se fokusiraju na očuvanje mentalnog zdravlja kao i osnaživanje povezanosti između djeteta i posvojitelja. Takav je primjerice program pod nazivom *Adoption Support Program (ASP)*, koji je specifičan jer pruža konzistentnu podršku nakon posvojenja svim posvojiteljima i njihovoj djeci, pruža se na zahtjev obitelji i kada god im zatreba pomoć mogu je tražiti (Dhami, Mandel i Sothmann, 2007). Primjeri dobre prakse podrške posvojiteljima i posvojenoj djeci dolaze i iz Ujedinjenog Kraljevstva (prema Selwyn, 2017) – gdje uključuju pružanje financijske potpore posvojiteljima, izradu Knjige života (eng. *book of life*) i uključivanje bioloških roditelja u proces prilagodbe nakon posvojenja.

Financijska potpora često je neophodna u procesu prilagodbe na posvojenje kako bi se posvojitelji što lakše snašli u novoj ulozi. U Engleskoj postoji određena provjera imovinskog cenzusa prije nego se takva potpora odobri. Ta potpora ne smije u sebi imati element nagrade, već je njena uloga više da pomogne djetetu ukoliko ima neke potrebe koje traže financijsko izdvajanje, što se posebno zna događati u slučaju djece s teškoćama. Postoji također i opcija pomoći posvojiteljskoj obitelji da dobije jednokratnu naknadu za zadovoljavanje određene konkretne potrebe. To su npr. kupovina kreveta, odjeće, prilagodba određenih prostorija jer se posvaja dijete s teškoćama koje ima tjelesni invaliditet itd. (Selwyn, 2017). Kada se radi o posvajanju teže posvojive djece, posvojitelji djece s emocionalnim problemima i problemima u ponašanju često mijenjaju svoje zaposlenje na način da smanjuju vrijeme koje provode na poslu kako bi se posvetili djeci. Neki od njih čak mijenjaju puno zaposlenje i počinju raditi pola radnog vremena. Radi toga nailaze na probleme s financijskom situacijom i iskazuju da bi im puno pomoglo da primaju određenu financijsku potporu (Paine i sur., 2022).

Knjiga života omogućava djeci koja su prošla kroz sustav socijalne skrbi da sačuvaju uspomene s obzirom da nisu uvijek imali brižne roditelje ili skrbnike koji bi za njih čuvali njihove fotografije i ostale uspomene. Praksa pokazuje da njeno korištenje doprinosi izgradnji identiteta i očuvanju mentalnog zdravlja (Hammond, Youg i Duddy, 2021). U Engleskoj postoji zakonska obveza da djeca koja idu na posvojenje moraju imati izrađene knjige u kojima se čuvaju njihove životne uspomene, dok s druge strane u SAD-u nije obavezno, ali se prakticira u nekim slučajevima. Najbolja praksa je da se takve knjige krenu izrađivati čim dijete bude izdvojeno iz biološke obitelji (Selwyn, 2017).

U nekim državama gdje je omogućeno otvoreno posvojenje, stavlja se naglasak na uključivanje bioloških roditelja i drugih bliskih osoba iz djetetova života u proces prilagodbe nakon posvojenja. Posvojitelji i biološki roditelji međusobno komuniciraju i održavaju susrete u kojima razgovaraju o djetetu i procesu posvojenja i na taj način je posvojenje manje traumatično za djecu (Selwyn, 2017). Otvorenost u posvojenju doprinosi zadovoljstvu procesom posvojenja kod posvojitelja, bioloških majki i posvojene djece, odnosno kod svih uključenih u proces (Ge i sur., 2008). Otvoreno posvojenje se preporuča uvijek kada je to moguće, osim u slučaju zlostavljanja djece. Što se tiče Republike Hrvatske takvo što nije moguće jer su posvojenja zatvorena i podaci o djetetu nakon posvojenja nisu dostupni biološkoj obitelji. Međutim, u Republici Hrvatskoj postoje tzv. udomiteljstva s perspektivom posvojenja – u slučaju kojih bi se mogla primijeniti slična načela kao u otvorenim posvojenjima, gdje bi bilo važno osigurati formalnu podršku Centara za socijalnu skrb prilikom eventualnih održavanja kontakata s članovima biološke obitelji.

5.3. SOCIJALNA PODRŠKA POSVOJENJU U REPUBLICI HRVATSKOJ

U Republici Hrvatskoj velik broj djece nalazi se u alternativnoj skrbi i to najviše u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Iz istraživanja Petrović i Laklija (2017) vidljivo je da je najveći broj djece korisnika institucijske skrbi u dobi starijoj od 11 godina, odnosno pripadnika kategorije teže posvojive djece. Djeca u toj dobi smatraju se teže posvojom jer su stariji od 6 godina. Podatak koji se također ističe je i rast broja djece s psihičkim smetnjama koja su smještena u domovima. Djeca koja su uključena u psihološki tretman doma u većini slučajeva prošla su različita

zanemarivanja i zlostavljanja u biološkoj obitelji kao i iskustva odlaska roditelja u zatvor ili psihičko obolijevanje roditelja što može dovesti do traume kod djeteta (Petrović i Laklija, 2017). Djeca koja imaju traumatska iskustva i probleme mentalnog zdravlja također se smatraju teže posvojjivom. Problem koji se pojavljuje je broj djece koja imaju ispunjene pretpostavke za posvojenje, ali unatoč tome izrazito dugo čekaju na posvojenje i ostaju u ustanovama. Broj djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi posvojen u 2020. godini iznosio je 136 djece. Na dan 31. prosinca 2020. godine u sustavu socijalne skrbi nalazilo se još 399 djece koja su imala zakonske preduvjete za posvajanje (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2021).

Postavlja se pitanje što sustav formalne podrške pruža kako bi motivirao i olakšao posvojenje. Obiteljski zakon (NN, 103/15, 98/19) propisuje određene oblike formalne podrške. Formalna podrška posvojenju u najvećoj mjeri se svodi na različite usluge koje pruža Centar za socijalnu skrb. Prema Obiteljskom zakonu (NN, 103/15, 98/19) Centar za socijalnu skrb procjenjuje podobnost i prikladnost potencijalnih posvojjitelja i ukoliko zadovolje procjenu, upućuje ih na sudjelovanje u programu stručne pripreme za posvojenje. Stručnu pripremu ne provode nužno stručnjaci iz Centar za socijalnu skrb, već i stručnjaci iz organizacija civilnog društva kao i drugih ustanova socijalne skrbi, no oni moraju biti ovlaštteni za to od strane države. Nakon što Centar nadležan prema prebivalištu, odnosno boravištu djeteta odabere najprikladnije potencijalne posvojjitelje za dijete iz registra potencijalnih posvojjitelja, krenut će se s pripremom djeteta za potencijalno posvojenje. Omogućava se ostvarivanje osobnih odnosa djeteta i potencijalnih posvojjitelja koji su najprikladniji. Za vrijeme ostvarivanja osobnih odnosa, Centar ima dužnost osigurati stručnu pomoć i potporu te procjenjivati budući odnos djeteta i posvojjitelja. Prema tome u Republici Hrvatskoj postoji određena stručna podrška prije zasnivanja posvojenja. Nakon posvojenja, Obiteljski zakon (NN, 103/15, 98/19) propisuje da Centar za socijalnu skrb prema mjestu prebivališta, odnosno boravišta posvojjitelja ima dužnost pratiti prilagodnu djeteta u posvojjiteljskoj obitelji i nakon 6 mjeseci sastaviti izvješće o tome koje onda dostavlja Centru koji je donio rješenje o zasnivanju posvojenja. Navedena podrška pruža se na državnoj razini svim posvojjiteljima.

Kada govorimo o financijskoj potpori posvojiteljima u Republici Hrvatskoj važno je istaknuti da financijska potpora posvojiteljima ne postoji u punom smislu riječi. Za razliku od bioloških roditelja koji za rođenje djeteta mogu dobiti različite potpore od države i grada u kojemu žive, posvojitelji nemaju zagarantiranu pomoć. Pozitivan primjer je praksa u Gradu Zagrebu gdje posvojitelj može ostvariti novčanu pomoć za opremu novorođenog djeteta u roku od šest mjeseci od posvojenja (Grad Zagreb, 2022).

U usporedbi s inozemnom praksom, korištenje Knjige života u Republici Hrvatskoj nije obavezna praksa iako postoje primjeri slične prakse. Naime, udruga ADOPTA tiskala je Dnevnik posvojenja koji je dostupan za kupnju svima koji to žele (ADOPTA, 2022). Bilo bi korisno kada bi se tako nešto uvelo kao obavezno za svu djecu u sustavu socijalne skrbi.

Može se zaključiti da postojeća formalna podrška nije nažalost dovoljno obuhvatna i u usporedbi s internacionalnom praksom prilično je skromna. To je vidljivo i iz istraživanja Blažeka Kokorić i Birovljević (2015) u kojemu posvojiteljice ističu nezadovoljstvo formalnom podrškom odnosno njen nedostatak. Smatraju da određeni stručnjaci i institucije nisu pružale dovoljnu podršku iako su trebali pružati različite usluge namijenjene specifičnim potrebama posvojiteljskih obitelji, a ističu i suočavanje s neprimjerenim reakcijama stručnjaka. To je u skladu s nalazima istraživanja Eterović i suradnika (2019) koje je pokazalo da stručnjaci koji rade s djecom i obiteljima izvan odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj imaju skromno znanje o temi posvojenja i da bi im dobro došla dodatna edukacija o toj temi. Što se tiče socijalnih radnika kao stručnjaka koji intenzivno surađuju s posvojiteljskim obiteljima, važno je educirati stručnjake u sustavu socijalne skrbi koji rade s posvojiteljima i djecom koja idu na posvojenje kako bi posvojenje bilo što uspješnije (Butorac, 2016). Socijalni radnici bi trebali biti dobro upućeni u literaturu koja se bavi temom posvojenja, trebali bi znati točne i pouzdane informacije i biti otvoreni iskreno ih dijeliti sa svim korisnicima koji su zainteresirani za njih (Ruggiero i Johnson, 2009; prema Butorac, 2016).

U Republici Hrvatskoj udruge osim pružanja stručne pripreme za posvojenje na koje ih država ovlašćuje, pružaju i dodatne usluge i programe za potencijalne posvojitelje i

članove posvojiteljskih obitelji. Jedna od takvih udruga je udruga stručnjaka „Na drugi način“, u sklopu koje se od 2005. (dok obavezna stručna priprema za posvojenje još nije bila uvrštena u Obiteljski zakon) provodi program stručne pripreme za posvojenje pod nazivom „Škola za posvojitelje – edukacija potencijalnih posvojitelja“; osim pružanja besplatnog programa stručne pripreme za (potencijalne) posvojitelje, udruga pruža i mogućnost edukacije stručnjaka za provođenje istoga. Povrh navedenih usluga udruga pruža i individualno savjetovanje i grupe samopodrške (Na drugi način, 2022). Udruga koja se također bavi posvojenjem je i udruga ADOPTA, koju je 2010. godine osnovala grupa posvojitelja i potencijalnih posvojitelja, po završetku pohađanja Škole za posvojitelje udruge „Na drugi način“ – s ciljem nastavka pružanja neformalne podrške potencijalnim posvojiteljima i članovima posvojiteljskih obitelji. Udruga provodi program ADOPTAonice odnosno stručne pripreme za posvojenje budućih posvojitelja, a uz to pruža i pomoć i podršku potencijalnim posvojiteljima, posvojiteljima kao i posvojenoj djeci kroz individualno savjetovanje, grupe podrške i druge oblike psihološke podrške. Bave se i istraživanjima o temama posvojenja kao i edukacijom potencijalnih posvojitelja, posvojitelja, stručnjaka i javnosti (ADOPTA, 2022).

Obje gore navedene udruge nalaze se u Zagrebu i zbog toga su teže dostupne posvojiteljima iz udaljenih dijelova države, no od nedavno postoji i online opcija koja je dostupna svima koji ne mogu uživo sudjelovati. U sklopu Centra za podršku roditeljstvu „Rastimo zajedno“ 2021. godine pokrenut je program „Rastimo zajedno u novoj obitelji“ (RZ UNO) kojemu je cilj podrška novoosnovanim posvojiteljskim obiteljima. Program je namijenjen posvojiteljima i posvojenoj djeci u dobi od 2 do 10 godina kako bi se što lakše nosili s izazovima posvojenja. Program se nudi u tri verzije – kako bi svaka posvojiteljska obitelj odabrala onaj koji njima najbolje odgovara: kao prvo nudi se mogućnost pohađanja radionica licem-u-lice na kojima paralelno sudjeluju djeca i roditelji i na kraju provode vrijeme u zajedničkoj igri, zatim se nudi mogućnost sudjelovanja u Zoom radionicama online putem te se u konačnici nudi mogućnost sudjelovanja putem samoedukacije – kroz RZ UNO web (Centar za podršku roditeljstvu „Rastimo zajedno“, 2022).

Ono što nedostaje među programima podrške je ciljana podrška posvojiteljima djece koja su teže posvojiva. Podrška koja se u Republici Hrvatskoj pruža posvojiteljskim

obiteljima na općenitoj je razini i nije prilagođena specifičnim potrebama obiteljima koje posvajaju teže posvoјivu djecu. Iz istraživanja Butorac (2016) vidljivo je da stručnjakinje koje rade s posvoјiteljima i djecom koja idu na posvoјenje ističu da bi za unapređenje posvoјenja teže posvoјive djece trebalo raditi na razvijanju osobnih kompetencija potencijalnih posvoјitelja i da osvijeste korist edukacija o posvoјenju kao i da razviju realna očekivanja vezana za posvoјenje. Pružanje podrške je iznimno važan preduvjet koji može doprinijeti posvoјenju teže posvoјive djece, a može se ostvariti kroz pružanje kontinuirane i dostupne podrške koja bi bila besplatna, kao i pružanjem podrške nakon posvoјenja koja se sastoji od međusobne podrške posvoјitelja kroz razmjenu iskustava. Sudionice istraživanja također smatraju da je potrebno ulagati u dostupnost tretmanskih usluga, a posebno zdravstvenih jer postojanje i dostupnost istih može utjecati na odluku o posvoјenju teže posvoјive djece (Butorac, 2016). Na razini formalne podrške u Republici Hrvatskoј postoji puno nedostataka i prostora za unaprjeđenje, a posebno kada je u pitanju posvoјenje teže posvoјive djece. Ulaganje resursa u podršku koja se pruža posvoјiteljskim obiteljima na državnoj razini olakšalo bi izazove s kojima se posvoјitelji i djeca susreću i potencijalno populariziralo posvoјenje djece koja su često okarakterizirana kao „manje poželjna“ od strane posvoјitelja.

6. ZAKLJUČAK

Posvoјenje samo po sebi je izazovan proces kako za dijete, tako i za posvoјitelje. Posvoјenje teže posvoјive djece nosi dodatne izazove jer djeca koja se smatraju teže posvoјivom, dakle djeca starija od 6 godina, djeca pripadnici etničkih manjina, djeca koja idu na posvoјenje s braćom i sestrama i djeca s teškoćama u razvoju, imaju specifične potrebe ili njihovo posvoјenje pred posvoјitelje stavlja neke dodatne izazove. Iz tog razloga veliki broj potencijalnih posvoјitelja nije zainteresiran za njihovo posvoјenje. S druge strane postoje posvoјitelji koji se svjesno iz različitih motivacija odlučuju na posvoјenje teže posvoјive djece. Većina njih odlučuje se na posvoјenje iz razloga što žele pomoći djeci koju posvajaju i na prvo mjesto stavljaju potrebe djeteta, a ne vlastite emocionalne potrebe (Kines, 1972).

Socijalna podrška koju posvojitelji doživljavaju može im pomoći da se lakše nose sa stresom i preprekama na koje nailaze u procesu posvojenja. Nažalost, nerijetko se posvojitelji nakon posvojenja suočavaju s nerazumijevanjem i odbacivanjem od strane ljudi koji su im do tada bili bliski. Posvojiteljima teže posvojive djece potrebna je emocionalna potpora ljudi koji će im pružiti razumijevanje, a to im pružaju članovi grupa podrške koji se suočavaju sa sličnim izazovima (Black, 2021). Ono što bi moglo potaknuti povećanje broja posvojenja teže posvojive djece je ulaganje u formalnu podršku na državnoj razini od samog početka procesa posvojenja, odnosno od pripreme posvojitelja i djeteta za posvojenje, pa sve do pružanja kontinuirane podrške i pomoći nakon posvojenja.

Inozemna praksa može biti primjer Republici Hrvatskoj. Financijska potpora trebala bi biti dostupna svim posvojiteljima koji imaju potrebu za njom i to na državnoj razini. Grad Zagreb može biti dobar primjer kako lokalna zajednica može pružiti potporu novoosnovanoj obitelji nastaloj posvojenjem. Zatim, uvođenje korištenja Knjige života kao obvezno za svu djecu koja se nalaze u sustavu socijalne skrbi olakšalo bi prilagodbu djece na proces posvojenja. Dnevnik posvojenja koji je tiskala udruga ADOPTA dobar je primjer koji se može koristiti u situacijama posvojenja (ADOPTA, 2022). Sve to doprinijelo bi u budućnosti povećanju broja posvojenja, ali i zadovoljstvu posvojenjem posvojitelja i posvojene djece. Olakšao bi se sam proces posvojenja i prilagodba svih uključenih u njega.

LITERATURA

ADOTA. (2022). Udruga za potporu posvajanju. Posjećeno 04.06.2022. na mrežnoj stranici ADOPTA: <https://www.adopta.hr/o-nama/o-adopti.html>.

Adoption & Beyond. (2022). *Online support for adoptive parents*. Posjećeno 01.08.2022. na mrežnoj stranici Adoption & Beyond: <https://adoption-beyond.org/online-support-adoptive-parents/>.

Adoption Network. (2022). *How to Find Support Groups for Adoptive Parents*. Posjećeno 01.08.2022. na mrežnoj stranici Adoption Network: <https://adoptionnetwork.com/community-events/finding-support-groups/>.

Bagley, C. (1993). Transracial adoption in Britain: A follow-up study, with policy considerations. *Child Welfare: Journal of Policy, Practice, and Program*, 72(3), 285–299.

Banko, I. *Želim usvojiti dijete*. (2017). Neobjavljeni završni rad. Pula: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Bićanić, D. (2018). *Vanjska evaluacija "ADOPTAonica - stručna priprema za posvojenje"*. Evaluacijsko izvješće. Posjećeno 02.06.2022. na mrežnoj stranici ADOPTA: http://www.adopta.hr/images/Evaluacijsko_izvje%C5%A1%C4%87e_-_ADOPTAonice_2018-12-compressed.pdf.

Blažeka Kokorić, S. i Birovljević, J. (2015) Posvojiteljske obitelji – izazovi prilagodbe i reakcije okoline. U: D. Maleš (ur.), *Kako smo postali obitelj : Posvojenje - dio moje priče : zbornik radova* (33 – 60). Zagreb: Na drugi način.

Black, D. (2021). The Value of Support Groups and Advocacy in Helping Families. In: R.A.S., Mukherjee & N., Aiton (eds) *Prevention, Recognition and Management of Fetal Alcohol Spectrum Disorders*. Springer eBook: Springer Nature.

Butorac, Ž. (2016). *Posvojenje "teže"posvojive djece u Hrvatskoj*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.

Cantwell, N. (2014). *The Best Interests of the Child in Intercountry Adoption*. UNICEF. Posjećeno 02.08.2022. na mrežnoj stranici UNICEF-a: https://www.unicef.org/publications/pdf/unicef%20best%20interest%20document_web_re-supply.pdf.

Castle, H., Knight E., & Watters, C. (2011) Ethnic Identity as a Protective Factor for Looked After and Adopted Children From Ethnic Minority Groups: A Critical Review of the Literature, *Adoption Quarterly*, 14(4), 305-325.

Centar za podršku roditeljstvu „Rastimo zajedno“ (2022). *Rastimo zajedno u novoj obitelji*. Posjećeno 02.08.2022. na mrežnoj stranici Centra za podršku roditeljstvu „Rastimo zajedno“: <https://www.rastimozajedno.hr/rastimo-zajedno-u-novoj-obitelji/>.

Dhami, M. K., Mandel, D. R., & Sothmann, K. (2007). An evaluation of post-adoption services. *Children and Youth Services Review*, 29(2), 162–179.

Eterović, I., Šiftar, O., Šlabek, I., Šuljok, M., Vukojević, N., Grgec-Petroci, V. i Modić Stanke, K. (2019). Stavovi stručnjaka prema posvojiteljskim obiteljima i potrebe za dodatnim edukacijama o posvojenju. U: S. Blažeka Kokorić (ur.), *Posvojenje-različite perspektive, isti cilj* (str. 178 – 195). Zagreb: Na drugi način.

Friedlander, M. L. (1999). Ethnic identity development of internationally adopted children and adolescents: Implications for family therapists. *Journal of Marital and Family Therapy*, 25(1), 43–60.

Grgec-Petroci, V. (2019). Važnost emocionalne veze između braće i sestara tijekom posvojenja. U: S. Blažeka Kokorić (ur.), *Posvojenje - različite perspektive, isti cilj* (125 – 141). Zagreb: Na drugi način.

Good, G.A. (2016). Adoption of children with disabilities: an exploration of the issues for adoptive families. *Early Child Development and Care*, 186 (4), 642-661.

Grad Zagreb. (2022). *Novčana pomoć za opremu novorođenog djeteta*. Posjećeno 03.08.2022. na mrežnoj stranici Grada Zagreba: <https://www.zagreb.hr/novcana-pomoc-za-opremu-novorodjenog-djeteta/5723>.

Groza, V., Maschmeier, C., Jamison, C. i Piccola, T. (2003). Siblings and Out-of-Home Placement: Best Practices. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services* 84(4), 480 - 490.

Hammond, S. P., Young, J. & Duddy, C. (2021). Life story work for children and young people with care experience: A scoping review. *Developmental Child Welfare*, 2 (4) 293-315

Hill, K., & Moore, F. (2015). The Postadoption Needs of Adoptive Parents of Children With Disabilities. *Journal of Family Social Work*, 18 (3), 164-182.

Hrabar, D. (2008). Posvojenje na razmeđi interesa posvojitelja i posvojenika. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 58 (5), 1107-1139.

Jurić, I. (2018). *Specifični izazovi posvojenja djece starije životne dobi*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.

Kines, N. (1972). The Characteristics of Couples Who Adopt Hard-To-Place Children. *Sociological focus*, 5(4), 41 - 73.

Kralj, S., Modić Stanke, K. i Topčić Rosenberg, T. (2014). *Problemi i potrebe posvojiteljskih obitelji tijekom procesa prilagodbe i integracije posvojene djece u obitelj, odgojno-obrazovne institucije i okolinu*. ADOPTA (Izvješće).

Kruhoberec, I. (2016). Dosta im je hrvatske procedure: Sve više parova usvaja djecu iz Afrike! *tportal.hr*. Posjećeno 01.02.2022. na mrežnoj stranici: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/dosta-im-je-hrvatske-procedure-sve-vise-parova-usvaja-djecu-iz-afrike-20160415/print>.

Laklija, M. i Šagi, A. (2020). Međunarodno posvojenje – moguće zloupotrebe instituta i važnost zaštite prava djeteta na razvoj kulturnog identiteta. *Socijalne teme*, 1 (7), 11-37.

Lindh, HL., Steele, R., Page-Steiner, J. i Donnenfeld, A.E. (2007). Characteristics and perspectives of families waiting to adopt a child with Down syndrome. *Genetics in medicine : official journal of the American College of Medical Genetics*, 9(4), 235-240.

Maleš, D. i Grgec - Petroci, V. (2015). Uvod. U: D. Maleš (ur.), *Kako smo postali obitelj : Posvojenje - dio moje priče : zbornik radova (5 – 7)*. Zagreb: Na drugi način.

Matković, P., Modić Stanke, K., Topčić- Rosenberg, D. (2016). *Prepreke posvojenju "teže posvojive djece"*. ADOPTA. Izvješće. Posjećeno 02.06.2022. na mrežnoj stranici ADOPTA: http://www.adopta.hr/images/I-ovo-dijete-treba-obitelj_Adopta-istrazivanje_2016.pdf.

McGlone, K., Santos, L., Kazama, L., Fong, R., i Mueller, C. (2002). Psychological Stress in Adoptive Parents of Special-Needs Children. *Child Welfare*, 81(2), 151–171.

McKlinton, A., Welti, K., Vandivere, S. & Malm, K. (2011). *Adopted Children with Special Health Care Needs: National Survey Findings*. National Council For Adoption. Posjećeno 01.08.2022. na mrežnoj stranici National Council For Adoption: <https://adoptioncouncil.org/publications/adoption-advocate-no-32/>.

Miller, L.C., Pérouse de Montclosb, M. - O. i Sorge, F. (2016). Special needs adoption in France and USA 2016: How can we best prepare and support families? *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, 64 (5), 308 - 316.

Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2021). Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj u 2020. godini. Dostupno na mrežnoj stranici Ministarstva rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike: <https://mrosp.gov.hr/strategije-planovi-programi-izvjesca-statistika/4165>.

Na drugi način (2022). *Edukacija i priprema (potencijalnih) posvojitelja – Škola za posvojitelje*. Posjećeno 04.06.2022. na mrežnoj stranici Na drugi način: <https://nadruginacin.hr/skola-za-posvojitelje/>.

Obiteljski zakon. *Narodne novine*. 103/15, 98/19.

Paine, A., L., Fahey, K., Thompson, R. & Shelton, K., H. (2022). Adoptive parents' finances and employment status: a 5-year longitudinal study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, Advance online publication. Posjećeno 01.08.2022. na mrežnoj stranici Springer Link: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00787-022-01946-3>.

Perry, C. L., & Henry, M. J. (2009). Family and professional considerations for adoptive parents of children with special needs. *Marriage and Family Review*, 45(5), 538–565.

Petrović, L. & Laklija, M. (2017) Kretanje broja djece na smještaju u ustanovama za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi -kako protječe proces deinstitucionalizacije. U: S. Popović i J. Zloković (ur.), *Djeca i mladi u alternativnoj skrbi - Zaštita prava na zdravlje* (str. 8 – 25). Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Fakultet zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci.

Pravobraniteljica za djecu (2021). Izvješće o radu Pravobraniteljice za djecu 2020. Posjećeno 10.09.2022. na mrežnim stranici Pravobraniteljice za djecu: <https://dijete.hr/hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobraniteljja-za-djecu/>.

Pravobraniteljica za djecu (2022). Izvješće o radu Pravobraniteljice za djecu 2021. Posjećeno 10.09.2022. na mrežnim stranici Pravobraniteljice za djecu: <https://dijete.hr/hr/izvjesca/izvjesca-o-radu-pravobranitelja-za-djecu/>.

Proctor, C. D., Groza, V. K., Rosenthal, J. A. (2014). Social Support and Adoptive Families of Children with Special Needs. Posjećeno 02.06.2022 na mrežnoj stranici: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.498.9762>.

Rosenthal, J. A. (1993). Outcomes of Adoption of Children with Special Needs. *The Future of Children*, 3(1), 77-88.

Rosenthal, J., & Groze, V. (1994). A Longitudinal Study of Special-Needs Adoptive Families. *Child Welfare*, 73(6), 689-706.

Sar, B. K. (2000). Preparations for adoptive parenthood with a special-need child: Role of agency preparation tasks. *Adoption Quarterly*, 3(4), 63-80.

Schweiger, W. K., & O'Brien, M. (2005). Special needs adoption: An ecological systems approach. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 54(4), 512–522.

Seeman, M.V. (2018). Single men seeking adoption. *World Journal Of Psychiatry*. 8 (3), 83-87.

Selwyn, J. (2017). *Post-adoption support and interventions for adoptive families: Best practice approaches*. München: German Research Center on Adoption (EFZA).

Sladović Franz, B. (2015). Posvojenje (ni)je alternativna skrb. U: D. Maleš (ur.), *Kako smo postali obitelj: Posvojenje-dio moje priče* (21 - 32). Zagreb: Na drugi način.

Sladović Franz, B. (2019). Procjena i uparivanje posvojitelja i djeteta. U: S. Blažeka Kokorić (ur.), *Posvojenje – različite perspektive, isti cilj* (38 – 61). Zagreb: Na drugi način.

Valdez, G. M. & McNamara, J. R. (1994). Matching to prevent adoption disruption. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 11(5), 391–403.

Waid, J., & Alewine, E. (2018). An exploration of family challenges and service needs during the post-adoption period. *Children and Youth Services Review*, 91, 213-220.

Wainwright, J. i Ridley, J. (2012). Matching, Ethnicity and Identity: Reflections on the Practice and Realities of Ethnic Matching in Adoption. *Adoption and Fostering*, 36(3), 50 - 61.

Weistra, S. & Luke, N. (2017). Adoptive parents' experiences of social support and attitudes towards adoption. *Adoption & Fostering*. 41(3), 228-241.

Ge, X., Natsuaki, M. N., Martin, D. M., Leve, L. D., Neiderhiser, J. M., Shaw, D. S., Villareal, G., Scaramella, L., Reid, J. B. & Reiss, D. (2008). Bridging the divide: openness in adoption and postadoption psychosocial adjustment among birth and adoptive parents. *Journal of Family Psychology : JFP : journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, 22 (4), 529–540.

Zurak, T., Laklija, M. (2019). Proces pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka. U: S. Blažeka Kokorić (ur.), *Posvojenje - različite perspektive, isti cilj* (7 – 37). Zagreb: Na drugi način.